УДК 657

Павелко О.В., асист.,
Національний університет водного господарства та природокористування

ПЛАН РАХУНКІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ БАНКІВ УКРАЇНИ: ОБГРУНТУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА ЇХ ІДЕНТИФІКАЦІЯ

Розглянуто всі чинні плани рахунків бухгалтерського обліку. Систематизовано підходи вчених до виокремлення особливостей побудови плану рахунків бухгалтерського обліку банків України. Запропоновано напрями ідентифікації особливостей плану рахунків банків України

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки висуваються підвищені вимоги як до якості інформації бухгалтерського обліку, так і до його методологічного інструментарію. Вчення про рахунки у сучасній бухгалтерській науці недостатньо розвинуте, незважаючи на їх теоретичну значимість. Рахунки є елементом методу бухгалтерського обліку і створюють систему інформаційного забезпечення управління підприємством у вигляді інтегрованої моделі облікової інформації – плану рахунків.

Нині в обліковому процесі суб'єктів господарювання використовується декілька планів рахунків, серед яких чільне місце відведено плану рахунків бухгалтерського обліку банків України. Досить значна кількість банків, функціонуючих в Україні (195 банків станом на 01.12.2010 р. за даними сайту Національного банку України [11]), та розгалужена мережа їх філій і відділень застосовують зазначений документ у повсякденній діяльності для відображення в обліку господарських операцій з надання кредитів, отримання депозитів, розміщення коштів в інших установах, придбання та продажу іноземної валюти тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження питань з розвитку системи рахунків бухгалтерського обліку банків здійснили провідні вітчизняні вчені, зокрема: Л.М. Кіндрацька [4; 5], А.М. Герасимович, Т.В. Кривов'яз [6; 7], І.А. Волкова, О.Ю. Калініна [3], Г. Табачук, О. Сарахман, Т. Бречко [9].

Мета дослідження. Незважаючи на те, що у роботах зазначених вище вчених розкриваються питання щодо побудови плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, специфічні операції, які виконуються в банках, зумовлюють особливості побудови плану рахунків, а, отже, і необхідність подальших досліджень за даним напрямком.

Метою даного дослідження є обґрунтування та ідентифікація особливостей побудови плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, для чого поставлено наступні завдання: дослідити і систематизувати праці вітчизняних учених щодо особливостей побудови плану рахунків бухгалтерського обліку банків та ідентифікувати особливості плану рахунків бухгалтерського обліку банків України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Загальну структуру інформації, що створюється у системі бухгалтерського обліку, її економічну характеристику з урахуванням особливостей функціонування господарського механізму визначає план рахунків.

Як справедливо зазначає К.П. Боримська, план рахунків слід розглядати як систематизовану схему, відповідно до якої кожному рахунку бухгалтерського обліку залежно від його зовнішніх ідентифікаторів привласнюється номер (шифр), призначений для полегшення пошуку рахунка в облікових регістрах і визначення зв'язків між об'єктами бухгалтерського спостереження, відображеними на рахунках [2, с. 37].

Рахунки бухгалтерського обліку слугують не лише джерелом інформації про господарську діяльність, а й основним джерелом контролю за відносинами, які складаються між установою і державою, між установою і його клієнтами, іншими зовнішніми користувачами облікової інформації. Для господарюючих суб'єктів необхідна певна систематизація рахунків, яка б давала змогу обґрунтовано контролювати та аналізувати фінансово-господарську діяльність як у цілому, так і стосовно дочірніх підприємств, філій чи відділень. Це досягається за допомогою єдиної системи рахунків бухгалтерського обліку.

План рахунків – це систематизований перелік рахунків бухгалтерського обліку, що використовується для реєстрації операцій. Застосування науково обґрунтованого плану рахунків має велике значення для одержання різнобічної інформації, необхідної для управління та контролю.

Нині існує 5 планів рахунків, які використовуються в установах та на підприємствах, у банках, Національному банку України та в організаціях (табл. 1).

Таблиця 1. Чинні плани рахунків бухгалтерського обліку

№ з/п	*Назва плану рахунків*	*Документ, яким впроваджено в дію план рахунків*
1.	План рахунків бухгалтерського обліку банків України	Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України та Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України: постанова Правління НБУ від 17.06.2004 р. №280 (зі змінами)
2.	План рахунків бухгалтерського обліку Національного банку України	Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку Національного банку України: постанова Правління Національного банку України від 28.11.2002 №453 (зі змінами)
3.	План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій	Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку та Інструкції про його застосування: наказ Міністерства фінансів №291 від 30.11.1999 (зі змінами)
4.	План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій суб'єктів малого підприємництва	Про затвердження спрощеного Плану рахунків бухгалтерського обліку: наказ Міністерства фінансів №186 від 19.04.2001 (зі змінами)
5.	План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ	Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ та Порядку застосування: наказ Головного управління державного казначейства України №114 від 10.12.1999 (зі змінами)

Відтак, згідно з даними табл. 1 розроблені і затверджені для використання плани рахунків для банків, установ Національного банку України, підприємств і організацій, суб'єктів малого підприємництва, бюджетних установ. Що стосується банків України, то слід звернути увагу на те, що в умовах сьогодення чинними є два плани рахунків бухгалтерського обліку: план рахунків бухгалтерського обліку банків України – затверджений постановою Правління Національного банку України від 17.06.2004 № 280, план рахунків бухгалтерського обліку Національного банку України – затверджений постановою Правління Національного банку України від 28.11.2002 № 453.

Отже, установи Національного банку України ведуть бухгалтерський облік за Планом рахунків, що відрізняється від того, яким керуються у своїй роботі банки. У правових базах даних такого плану рахунків нема, однак про його існування зазначається у спільному листі Національного банку України та Державної податкової адміністрації від 14.11.2005 р. №25-118/1886-11291 "Про надання інформації про відкриття (закриття) рахунків суб'єктів господарювання".

Нова редакція Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України затверджена постановою Правління Національного банку України № 280 від 17 червня 2004 р., що набрала чинності з 1 січня 2005 року. Чинний до 1 січня

© Павелко О.В., 2011

1998 р. план рахунків бухгалтерського обліку банків не відповідав методології сучасного фінансового обліку через те, що концепції такого обліку в Україні, як і в інших пострадянських державах, просто не існувало [4, с. 105].

Головна умова побудови Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України – орієнтація на формування показників фінансової звітності. План рахунків бухгалтерського обліку банків України поділено на 9 класів. У його структурі виділяються 3 частини:

- балансова частина (перші 5 класів) – призначена для складання балансу;
- частина доходів і витрат (6 і 7 клас) – призначена для складання звіту про фінансові результати;
- позабалансова частина (9 клас) (рис. 1).

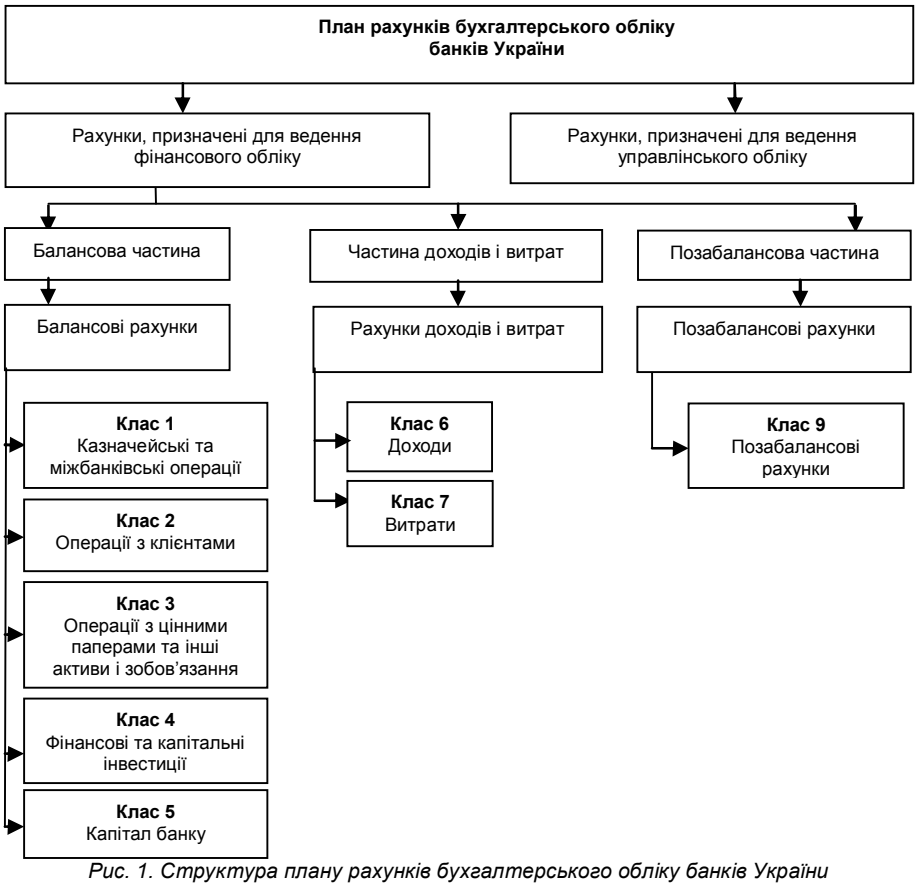

Рис. 1. Структура плану рахунків бухгалтерського обліку банків України

Таким чином, рахунки усіх 3-ох частин призначені для ведення фінансового обліку (з першого по сьомий класи), а восьмий клас – для ведення управлінського обліку.

Чинний план рахунків бухгалтерського обліку банків має певні особливості. Порівняльну характеристику точок зору науковців на особливості побудови плану рахунків бухгалтерського обліку банків України подано у табл. 2.

Таблиця 2 Порівняльна характеристика точок зору науковців щодо наявних особливостей побудови плану рахунків бухгалтерського обліку банків України

№ з/п	Особливості побудови плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, які відрізняють його від інших планів рахунків	Г.П. Табачук та ін. [9, с. 23-24]	А.М. Герасимович ін. [7, с. 85]	І.А. Волкова [3, с. 31]	Точка зору автора
1.	Мультивалютність	+	+	+	+
2.	Наявність класу рахунків для управлінського обліку	+	+	+	+
3.	Подвійний запис операцій на позабалансових рахунках	+	+	+	+
4.	Наявність вимог до аналітичних рахунків	+			+
5.	Структурно-логічний взаємозв'язок синтетичного та аналітичного обліку		+		+
6.	Чотиризначність рахунків синтетичного обліку				+

Зважаючи на дані табл. 1, можна констатувати, що основними особливостями плану рахунків бухгалтерського обліку банків є: мультивалютність, наявність класу рахунків для управлінського обліку та подвійний запис операцій на позабалансових рахунках.

Слушною є думка проф. А.М. Герасимовича та ін., котрі серед особливостей виділяють структурно-логічний взаємозв'язок синтетичного та аналітичного обліку [7, с. 85]. Проте слід вказати, що проф. А.М. Герасимович та ін. у навчальному посібнику з обліку і аудиту у комерційних банках [6, с. 59] серед особливостей плану рахунків виокремлюють

зокрема таку, як "нові вимоги до аналітичного обліку", що пояснюється наявністю специфічних вимог до формування аналітичних рахунків при здійсненні обліку у банках.

Ведення аналітичного обліку банками забезпечується через доповнення синтетичних рахунків плану рахунків загальними і спеціальними параметрами. Класифікація параметрів, а також вимоги до нумерації рахунків аналітичного обліку викладені у Додатку до Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України "Вимоги до нумерації рахунків аналітичного обліку", що затверджені постановою Правління Національного банку України від 13.12.2006 р. № 457. Додаткова інформація, необхідна для складання звітності та управління банком, забезпечується за допомогою додаткових параметрів, які визначаються банком самостійно.

З нашої точки зору, заслуговує на увагу чотиризначність рахунків синтетичного обліку, що притаманна плану рахунків бухгалтерського обліку банків і належить до його особливостей. Вище зауважене аргументується тим, що у жодному іншому плані рахунків бухгалтерського обліку, перелік яких подано у табл. 1, немає синтетичних рахунків, код яких складався б із чотирьох цифр (перша цифра у номері рахунка бухгалтерського обліку банків означає клас плану рахунків, друга – розділ у класі, третя – групу у розділі, четверта – номер рахунка у групі).

Для прикладу, синтетичні рахунки у плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу і зобов'язань є двозначними (рахунками першого порядку). Рахунками другого порядку (субрахунками) є тризначні коди. Чотиризначних кодів рахунків синтетичного обліку нема. Звичайно, кожне підприємство має можливість відкривати аналітичні рахунки, які можуть мати код, що складатиметься із чотирьох цифр. Проте мова йде про аналітичні рахунки, а ні в якому разі не про синтетичні.

Справедливою є точка зору проф. Л.М. Кіндрацької, котра зазначає, що "слід обов'язково наголосити на точній характеристиці об'єкта обліку, що дається в назві рахунка" [4, с. 131].

Чотиризначність рахунків дає змогу чітко простежити ознаку, за якою класифіковано рахунки у групу. Так, рахунки 4-го порядку до рахунка 100 "Банкноти та монети" виділяються за ознакою "місцезнаходження готівкових коштів". Тому на рахунку 1001 обліковуються банкноти та монети в касі банку, на рахунку 1002 – банкноти та монети в касі відділень банку, 1003 – банкноти та монети в обмінних пунктах тощо.

Відтак, ч*отиризначність рахунків бухгалтерського обліку* банків України забезпечує класифікацію рахунків за рівнем узагальнення і деталізації інформації, підвищує якість облікових даних та рівень аналітичності обліку, покращує оперативність проведення аналізу, що сприяє прийняттю більш виважених управлінських рішень в режимі реального часу.

Таким чином, не можна залишати поза увагою таку суттєву особливість плану рахунків бухгалтерського обліку банків України.

Серед інших його особливостей виокремлюється *мультивалютність обліку операцій*, тобто зміст операцій, розрахунки за якими проводяться в іноземній валюті, відображаються на тих самих рахунках, що й за операціями в національній валюті. Такий підхід засвідчує застосування базового принципу міжнародного обліку – переваги економічного змісту над її юридичною формою. Зв'язок між операціями в іноземній і національній валюті забезпечують технічні рахунки: рахунок валютної позиції, рахунок гривневого еквівалента валютної позиції.

Валюта є тільки засобом розрахунку, а економічний зміст операції однаковий: видані кредити, придбані цінні папери незалежно від того, у якій валюті проводиться розрахунок за операцією.

Наявність класу рахунків для управлінського обліку є характерною рисою плану рахунків бухгалтерського обліку банків. Восьмий клас рахунків призначений для ведення управлінського обліку і для рахунків, через які передбачено забезпечити зв'язок між рахунками фінансового обліку та рахунками управлінського обліку. Рахунки управлінського обліку використовуються для визначення собівартості банківських продуктів, а також ефективності праці окремих підрозділів або центрів відповідальності. Вони дають змогу накопичити інформацію для прийняття тактичних і стратегічних рішень менеджерами та керівництвом банку.

Як справедливо зазначає проф. А.М. Герасимович, "на сьогодні не існує централізовано розробленої методології і методики ведення управлінського обліку в банках. Кожний банк вирішує цю проблему самостійно" [7, с. 65].

В Україні управлінський облік ще не набув такої ваги, як у міжнародній практиці, де він використовується як найважливіший інструмент управління витратами банків.

Подвійний запис операцій на позабалансових рахунках – ще одна особливість плану рахунків банків. Позабалансові рахунки кореспондують тільки між собою і в жодному разі не можуть кореспондувати з балансовими рахунками:

– позабалансовий рахунок – активний, якщо при переведенні його на баланс дебетується балансовий рахунок;

– позабалансовий рахунок – пасивний, якщо при переведенні його на баланс кредитується балансовий рахунок.

Досліджуючи план рахунків бухгалтерського обліку банків України, Л.М. Кіндрацька [5, с. 22-23], М.С. Стасишен та В.Г.Жила [8, с. 17-18] особливості названого плану рахунків зазначають в переліку облікових процедур, а саме:

1) фінансовий облік банків ведеться за єдиним планом рахунків, обов'язковим до застосування усіма банками другого рівня;

2) вимірювання об'єктів фінансового обліку підтверджується документально за кожною господарською операцією. Фіксування операцій в обліку відбувається виключно на підставі первинних документів;

3) оцінка об'єктів обліку здійснюється відповідно до облікової політики банку, що узагальнює методи визнання вартості об'єктів, які фіксують за статтями фінансової звітності або визнають у звіті про фінансові результати;

4) узагальнення первинної інформації відбувається спочатку на рахунках аналітичного обліку, а потім на синтетичних рахунках, передбачених чинним планом рахунків;

5) позабалансові операції відображаються в обліку за системою подвійного запису за допомогою спеціальних контр рахунків;

6) план рахунків забезпечує мультивалютний облік операцій;

7) аналітичний облік забезпечується через доповнення синтетичних рахунків плану рахунків загальними і спеціальними параметрами.

Перші чотири облікові процедури здійснюються усіма господарюючими суб'єктами, в т.ч. банками України. П'ята, шоста та сьома облікові процедури, на наш погляд, є особливостями плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, оскільки вони не є характерними для процедури ведення обліку на інших підприємствах чи в організаціях.

Ще 1926 року І.Ф. Шерр сформулював шість концептуальних вимог до плану рахунків: повнота (всі об'єкти мають бути охоплені бухгалтерськими проведеннями), універсальність (план рахунків має бути достатньо загальним), легітимність (план рахунків має відображати юридичні відносини, що складаються на підприємстві), ліквідність (план рахунків має показувати, в якій мірі кредиторська заборгованість підприємства покривається його майном), мобільність (рахунки повинні забезпечити аналітичне виокремлення і синтетичне узагальнення змісту здійснених господарських операцій), достовірність (не допускається використання того самого рахунка для різнопланових об'єктів обліку) [10]. Такі характеристики притаманні чинному плану рахунків бухгалтерського обліку банків України.

Значення плану рахунків в умовах сьогодення – величезне. Як інструмент фінансового обліку план рахунків забезпечує:

1) процедурне (послідовне) отримання інформації про об'єкт на кожному етапі, а саме: оцінку, вимірювання, узагальнення первинної і аналітичної інформації, тобто формування та інтерпретацію фінансової звітності й аналіз її показників;

2) можливість визначення об'єктів фінансового обліку з урахуванням вимог управління;

3) розширення об'єктів обліку через організацію та ведення аналітичного обліку в розрізі всіх показників фінансової звітності, тобто визнання підсистеми аналітичного обліку невід'ємною частиною плану рахунків [4, с. 107].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження існуючих характерних рис плану рахунків бухгалтерського обліку банків України дозволило визначити наступний їх перелік: мультивалютність; наявність класу рахунків для управлінського обліку; подвійний запис операцій на позабалансових рахунках; встановлені вимоги до аналітичних рахунків; чотиризначність рахунків синтетичного обліку.

Результати дослідження показали, що чотиризначність рахунків синтетичного обліку банків має велике значення в обліковій політиці банків, так як забезпечує класифікацію рахунків за рівнем узагальнення і деталізації інформації, підвищує якість облікових даних та рівень аналітичності обліку, покращує оперативність проведення аналізу, що сприяє прийняттю більш обґрунтованих управлінських рішень.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення класифікації рахунків плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, для чого важливим є обґрунтування особливостей його побудови.

Список використаної літератури:

1. Вимоги до нумерації рахунків аналітичного обліку: постанова Правління Національного банку України від 13.12.2006 р. № 457 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1337-06. 2. *Боримська К.П.* План рахунків бухгалтерського обліку як інтегрована облікова модель: підходи до побудови / К.П.Боримська // Вісник Житомирського державного технологічного університету: наук. журнал. Економічні науки. – 2010. – Вип. 3 (53). – С. 37-43. 3. *Волкова І.А.* Бухгалтерський облік у банках: навч. пос. / І.А.Волкова. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 520 с. 4. *Кіндрацька Л.М.* Бухгалтерський облік у банках: методологія і практика: моногр. / Л.М. Кіндрацька. – К.: КНЕУ, 2002. – 286 с. 5. *Кіндрацька Л.М.* Фінансовий та управлінський облік в банках: підруч. / Л.М. Кіндрацька. – К.: КНЕУ, 2009. – 816 с. 6. Облік та аудит у комерційних банках : [навч. пос.] / [А.М. Герасимович, Т.В. Кривов'яз, О.А. Мазур та ін.]; за заг. ред. проф. А.М. Герасимовича. – Львів.: Видавництво "Фенікс", 1999. – 512 с. 7. Облік та аудит в банках: підруч. / [А.М. Герасимович, Л.М. Кіндрацька, Т.В. Кривов'яз]; за заг. ред. А.М. Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2004. – 531 с. 8. *Стасишен М.С.* Облік у банках: навч.-метод.пос. / М.С. Стасишен, В.Г. Жила. – К.: Каравелла, 2009. – 228 с. 9. *Табачук Г.П.* Фінансовий облік у банках: навч. пос. / Г.П. Табачук, О.М. Сарахман, Т.М. Бречко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 424 с. 10. *Шерр И.Ф.* Бухгалтерия и баланс: [пер. с 5-го нем. изд. С.И. Цеденбаума]; [ред. доп. и примеч. Н.С. Лунского]. – М.: Экономическая жизнь, 1926. – 525 с. 11. Електронний ресурс: http://www.bank.gov.ua

ПАВЕЛКО Ольга Віталіївна – асистент кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування

Наукові інтереси:
– організація та методика обліку в банках;
– облік основної діяльності будівельних підприємств